

Nr 75.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående avtal rörande leverans av flygmateriel till staten; given Stockholms slott den 29 november 1940.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över försvarsärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

G U S T A F.

Per Edvin Sköld.

Utdrag av protokollet över försvarsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 29 november 1940.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena GÜNTHER, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WESTMAN, WIGFORSS, SKÖLD, ERIKSSON, BERGQUIST, BAGGE, ANDERSSON, DOMÖ, ROSANDER.

Efter gemensam beredning med chefen för finansdepartementet anför chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Sköld:

Vid behandlingen av frågan om materielanskaffningen till den flygvapenorganisation, som beslöts av 1936 års riksdag, uttalade nämnda riksdags särskilda utskott i sitt i denna del av riksdagen utan erinran lämnade utlåtande nr 1 (sid. 162), att flygmaterielens anskaffning borde såväl under uppsättnings tiden som jämväl därefter ske genom successiv anskaffning och förnyelse av materielen i enlighet med en av Kungl. Maj:t på förslag av chefen för flygvapnet fastställd materielplan. Materielanskaffningen borde ordnas på sådant sätt, att därigenom möjliggjordes och underlättades utvecklingen av en för vår försvarsberedskap nödvändig inhemsk flygmaterielindustri, vilket

dock icke finge utgöra hinder för att under övergångsåren anskaffa materiel genom inköp från utlandet, i den mån detta kunde visa sig erforderligt för att snarast tillföra flygvapnet den materiel, som krävdes för att planerligt genomföra den nya organisationen.

En sådan materielplan för flygvapnet som i 1936 års riksdagsbeslut förut-sattes blev sedermera, efter förslag av flygförvaltningen, genom Kungl. Maj:ts beslut den 16 oktober 1936 fastställd att i huvudsak tjäna till ledning för anskaffning och förnyelse av flygmateriel under budgetåren 1936/37—1942/43, d. v. s. under den då förutsatta uppsättningstiden för flygvapnet. Planen anslöt sig i huvudsak till de i försvarsbeslutet beräknade tidpunkterna för flygförbandens uppsättning. Dock innebar den i fråga om några förband vissa förskjutningar i flygplanleveranserna.

För att den enligt den sålunda fastställda materielplanen avsedda tillverkningen av flygplan inom landet skulle kunna äga rum ansågos snart åtgärder böra vidtagas för ökande av den inhemska flygindustriens tillverkningsförmåga. Sålunda upptogos redan hösten 1936 av flygförvaltningen vissa förhandlingar i syfte att inom landet framskapa en flygindustri, som vore i stånd att tillverka flygplan enligt materielplanen. Sedan av dessa förhandlingar framgått, att de beställningar, som kunde ske inom ramen av tillgängliga medel, ej vore av sådan storlek, att desamma lämpligen kunde fördelas å flera industrier, bemyndigade Kungl. Maj:t genom beslut den 13 mars 1937 flygförvaltningen att med ett då under bildande varande bolag, Aktiebolaget Förenade Flygverkstäder, träffa avtal i huvudsaklig överensstämmelse med ett av flygförvaltningen avgivet förslag till kontrakt rörande leverans av flygplan. Dylikt avtal blev sedermera avslutat mellan flygförvaltningen och nämnda bolag.

Vid framläggandet för 1939 års lagtima riksdag av propositionen nr 234 angående extra materielanskaffning m. m. för försvarsväsendet meddelade jag (sid. 14), att jag, med hänsyn till önskvärdheten att tillverkningskapaciteten av flygmateriel inom landet höjdes, gjort en framställning till ledningen för Svenska Aeroplan Aktiebolaget med förfrågan, huruvida och under vilka förutsättningar bolaget vore villigt att genom utbyggande av sina anläggningar utöka sin tillverkningskapacitet med omkring 50 procent utöver den dåvarande. Ett från bolagsledningen avgivet svar hade utvisat, att bolaget syntes komma att vara berett att genomföra en utvidgning av ungefär den föreslagna storleksordningen, dock på följande villkor: 1) Svenska tillverkare borde beredas tillfälle att avgiva anbud på alla beställningar för svenska flygvapnet. Beställningarna skulle i största möjliga utsträckning placeras hos svenska tillverkare, såvida skäligen priser erbjödes. Utländska anbud, som avgåves till uppenbara dumpingpriser, borde icke komma under bedömande i konkurrens med svenska anbud. — 2) Bolaget påfordrade icke någon monopolställning i förhållande till andra svenska tillverkare, men vid tävlan om beställning borde endast bona-fide-bud från seriösa och leveransgilla tillverkare ifrågakomma. —

3) Bolaget skulle kunna påräkna utförseltillstånd för tillverkad flygmateriel i princip enligt samma grunder som dittills tillämpats inom den svenska vapenindustrin. De villkor för den ifrågasatta utvidgningen, för vilka sålunda redogjorts, syntes mig kunna godtagas. Jag förklarade mig därför komma att, därest riksdagen icke hade något att däremot erinra, tillstyrka fortsatta förhandlingar med bolaget på basis av vad sålunda förekommit.

Sedan riksdagen vid behandlingen av förenämnda proposition lämnat vad sålunda anförts utan erinran (skrivelse nr 381), godkände Kungl. Maj:t genom beslut den 6 oktober 1939 ett av chefen för flygvapnet och flygförvaltningen med skrivelse den 19 september 1939 till Kungl. Maj:ts prövning överlämnat förslag till avtal mellan svenska staten och Svenska Aeroplan Aktiebolaget rörande utvidgning av bolagets tillverkningskapacitet. Enligt avtalet skulle bolaget utvidga sina anläggningar motsvarande en ökning av tillverkningskapaciteten med omkring 50 procent, medan vid upphandling av flygmateriel för svenska flygvapnets räkning de av mig vid framläggandet av förenämnda proposition angivna villkoren skulle iakttagas. Dessa villkor skulle gälla leveranser under en tidsperiod av 10 år från avtalets dagtecknande den 18 september 1939. Ytterligare föreskrevs i avtalet, att för den händelse annan svensk tillverkare av krigsflygplan för anläggning eller verksamhet skulle erhålla statslån, subvention eller annat därmed jämförligt stöd, ett i förhållande till driftens omfattning motsvarande stöd av samma art skulle komma Svenska Aeroplan Aktiebolaget tillgodo.

Sedan sistberörda avtal avslöts, har flygvapnets organisation — frånsett den enligt 1936 års försvarsbeslut planmässiga utbyggnaden av flygvapnet, vilken bedrivits i snabbare takt än som tidigare förutsatts — ytterligare utvidgats i och med att innevarande års lagtima riksdag bifallit Kungl. Maj:ts i proposition nr 49 framlagda förslag, att under budgetåret 1940/41 skulle nyuppsättas dels två jaktflottiljer, dels en arméspaningsdivision och dels en marinspaningsdivision. Förslag föreligga dessutom om än ytterligare utvidgningar av flygvapnets organisation. Sålunda har överbefälhavaren över rikets försvarskrafter med en till chefen för försvarsdepartementet ingiven, den 8 augusti 1940 dagtecknad promemoria överlämnat en plan för flygvapnets utökning och konsolidering under de närmaste fem åren, enligt vilken plan under nämnda tidsperiod skulle uppsättas ytterligare ett antal nya flygflottiljer ävensom en permanent basorganisation i övre Norrland. I sin skrivelse den 16 oktober 1940 med förslag angående flygvapnets medelsbehov för budgetåret 1941/42 har också flygförvaltningen — med utgångspunkt från överbefälhavarens nyssberörda promemoria — enligt chefens för flygvapnet direktiv vid sina personal- och anslagsberäkningar utgått från att under sagda budgetår skulle dels tillkomma en ny fjärrspaningsflottilj ävensom berörda basorganisation i övre Norrland, dels påbörjas uppsättningen av en ny bombflottilj.

Uppenbart är, att jämsides med dessa verkställda och planerade utvidgningar av flygvapnet ingående undersökningar måst äga rum rörande möjlig-

heterna för att inom landet kunna tillgodose det därigenom betydligt ökade kravet på leveranser av flygmateriel. Denna angelägenhet har helt naturligt framträtt med allt större skärpa i och med de ökade svårigheter att erhålla flygmateriel från utlandet, som den utrikespolitiska situationen fört med sig. Inom flygvapnet hava fördenskull sedan någon tid tillbaka undersökningar pågått rörande föreliggande möjligheter för att åstadkomma en mot flygvapnets utvidgning svarande utökning av tillverkningskapaciteten beträffande flygmateriel inom landet. Flygvapnet har därvid utgått ifrån att hela behovet av flygplan skulle om så erfordrades kunna tillgodoses genom inhemsk tillverkning. För detta ändamål har från de givna förutsättningarna angående flygvapnets utvidgning ansetts erforderligt att väsentligt utöka den svenska flygindustriens kapacitet. För vidtagande av erforderliga undersökningar och åtgärder i detta syfte har flygförvaltningen etablerat ett intimt samråd med statens industrikommission.

De undersökningar som sålunda företagits under medverkan av industrikommissionen hava lett till att förslag till två avtal uppgjorts mellan flygförvaltningen, å ena sidan, samt Svenska Aeroplan Aktiebolaget och Nohabs Flygmotorfabriker Aktiebolag, å den andra, enligt vilka avtal den åsyftade produktionsökningen avses skola ske genom en utbyggnad av den nu existerande flygindustrien.

Dessa avtalsförslag, till vilkas innehåll jag i det följande återkommer, hava ingivits till Kungl. Maj:t dels av industrikommissionen med skrivelse den 27 november 1940, däri kommissionen hemställt, att Kungl. Maj:t måtte vidtaga de åtgärder som kunde erfordras för att sätta flygförvaltningen i stånd att med de två nämnda bolagen träffa avtal i enlighet med de uppgjorda förslagen, dels ock av flygförvaltningen med en av överbefälhavaren med eget yttrande den 29 november 1940 överlämnad, samma dag dagtecknad skrivelse, däri flygförvaltningen hemställt, bland annat, att Kungl. Maj:t måtte godkänna de ifrågakvarande förslagen.

Industrikommissionen har i en till sin nyssberörda skrivelse fogad promemoria närmare redogjort för de överväganden som legat till grund för förslaget att utvidga den nuvarande industrien i stället för att, på sätt flygförvaltningen i undersökningarnas tidigare skede förordat, i syfte att ernå konkurrens söka åstadkomma de erforderliga utvidgningarna genom startandet av ett nytt företag. Ur nämnda promemoria må här anföras följande: Till grund för bedömandet hade legat av flygförvaltningen uppställda önskemål att erhålla svenska flygplan enligt en uppgjord leveransplan, som avsåge tiden till utgången av år 1946. För detta programs fyllande vore i huvudsak två vägar tänkbara, antingen att flygplanen och motorerna helt eller delvis utlämnades på allmän entreprenad eller också att redan befintlig specialindustri utbyggdes, så att den kunde fylla de ifrågakvarande leveransfordringarna med användande i möjligaste mån av lämpliga underleverantörer. Kommissionen hade kommit till det resultatet, att denna senare utväg vore att föredraga av i huvudsak följande skäl. Flygförvaltningens leveransplan avsåge icke endast byggandet av flygplan och motorer utan dessutom nykonstruk-

tioner såväl av flygplanstyper som av motortyper samt detaljförbättringar på redan förefintliga konstruktioner. Inom landet finnes den kvalificerade arbetskraften för konstruktion och tillverkning av flygmateriel i vad avsåge flygplan hos Svenska Aeroplan Aktiebolaget och för motorer hos Nohabs Flygmotorfabriker Aktiebolag. Under avtalstiden måste kvalificerad personal på alla områden ytterligare utbildas jämsides med att leveranserna fortginge. Uppgiften ifråga om nykonstruktioner m. m. vore synnerligen omfattande. Då utländsk kvalificerad arbetskraft under nuvarande förhållanden icke kunde anskaffas, kunde en uppdelning av leveranserna på konkurrerande företag icke komma till stånd annorledes än genom splittring av den tillgängliga kvalificerade arbetskraften. Enligt kommissionens mening skulle därigenom en produktion av äsyftad kvantitet och kvalitet inom den föreskrivna tiden avsevärt försvåras samt utbildning av ny arbetskraft fördröjas. Kommissionen hade därför ansett, att den tillgängliga inhemska arbetskraften och sakkunskapen borde beträffande flygplan vara samlad hos Svenska Aeroplan Aktiebolaget och beträffande motorer hos Nohabs Flygmotorfabriker Aktiebolag. Dessa båda företag borde taga hand om såväl konstruktions- som byggnadsarbete, dock med begagnande av underleverantörer inom svensk industri i sådan omfattning, som vore lämplig med hänsyn till försvarets behov i övrigt.

Flygförvaltningen har beträffande det nyssberörda spørsmålet i sin skrivelse anfört, att förvaltningen på de av industrikommissionen till stöd för sin ståndpunkt anförda skälen och efter samråd med kommissionen ansett sig för närvarande böra frånträda kravet på att utvidgningen skulle ske genom startandet av ett nytt företag. Åt samma tankegång har även överbefälhavaren i sitt i ärendet avgivna yttrande givit uttryck.

För min del anser jag mig böra helt ansluta mig till den förordade lösningen att söka åstadkomma den erforderliga utvidgningen av tillverkningskapaciteten av flygmateriel inom landet genom en utvidgning av de industriföretag som redan bedriva dylik tillverkning. Väl kan det sägas, att det ur prissättnings-synpunkt skulle vara ekonomiskt lämpligt, att flera sinsemellan konkurrerande företag finge tävla om leveranserna. Men de skäl, som av industrikommissionen åberopats emot en sådan lösning i förevarande läge, synas mig fullt bärande. Prisbildningen torde dessutom kunna regleras på annat sätt, varom också förslagsavtalen innehålla noggranna bestämmelser.

Vad därefter beträffar själva avtalens innehåll är det av naturliga skäl icke lämpligt att i detalj redogöra därför till statsrådsprotokollet. Dock anser jag mig böra här lämna en redogörelse för de viktigare principerna för avtalens utformning och innebörd. Ytterligare upplysningar om avtalen torde få inhämtas genom de handlingar, vilka i sinom tid komma att överlämnas till riksdagens vederbörande utskott.

Av de två avtalen, vilka benämnas »ramavtal», avses det ena att slutas mellan flygförvaltningen, å ena sidan, och Svenska Aeroplan Aktiebolaget, å den andra. Det andra avtalet skall avslutas mellan flygförvaltningen, å ena sidan, samt Nohabs Flygmotorfabriker Aktiebolag, å den andra. Sistnämnda

avtal omfattar emellertid jämväl avtalsbestämmelser mellan flygmotorbolaget, å ena sidan, samt vissa angivna medleverantörer, å den andra. Avtalen skola, för att bli gällande, godkännas av Kungl. Maj:t, alltså även i den del som sistnämnda avtal avser leveranser från medleverantörerna till flygmotorbolaget. Avtalen avse beställning av flygplan och flygmotorer i enlighet med den förenämnda, av flygförvaltningen uppgjorda leveransplanen. De båda företagen hava åtagit sig, aeroplanbolaget att leverera samtliga flygplan och flygmotorbolaget att leverera samtliga motorer ävensom reservdelar. Företagen hava vidare iklätt sig förpliktelse att i viss utsträckning utöka sin kapacitet samt att verkställa härför erforderlig utbyggnad av sina industriella anläggningar. Aeroplanbolaget förutsättes komma att i egna verkstäder tillverka samtliga flygplan, varemot flygmotorbolaget skall till de berörda medleverantörerna överlämna utförandet av en väsentlig del av de beställningar, som bolaget åtagit sig i förhållande till flygförvaltningen. De nu nämnda medleverantörerna hava jämväl åtagit sig att i viss utsträckning utöka sin industriella kapacitet. — Leveransplanen avser icke endast byggandet av flygplan och motorer utan även nykonstruktioner såväl av flygplanstyper som av motortyper samt detaljförbättringar av redan förefintliga konstruktioner. Bolagen hava på grund härav åtagit sig att i viss utsträckning utföra konstruktionsarbete och därmed sammanhängande arbetsuppgifter samt att under avtalstiden upptaga tillverkning av nya typer. — Enär flygplanstyper och motortyper till väsentlig del ännu icke kunnat fastställas, ha icke heller fasta priser kunnat åsättas beställningarna. De långa leveranstider, som här skulle ifrågakomma, utesluta också att beställare och tillverkare skulle binda sig vid fixerade priser. I avtalen har man därför varit hänvisad till att införa detaljerade föreskrifter om de grunder, efter vilka priserna skola bestämmas i de särskilda leveranskontrakt, som komma att upprättas för varje seriebeställning. Till grund för prisberäkningen skola läggas företagens självkostnader (verkstadssjälvkostnader) beräknade enligt vissa angivna normer; till dessa självkostnader skall läggas ett visst procentuellt tillägg, utgörande företagets vinst och kapitalränta. Under tillverkningstiden inträdda förändringar i arbets- och tjänstemannalöner samt i råmaterial- och halvfabrikatkostnader skola under i avtalet angivna förutsättningar kunna medföra reglering av beställningspriset enligt i avtalet intagna detaljerade bestämmelser. Flygförvaltningen har tillförsäkrats rätt till granskning av företagens räkenskaper och andra handlingar för bedömning och kontroll av de kostnadsfaktorer, som skola ingå i priset. Om enighet om priset icke kan uppnås, skall detta bestämmas av skiljemän, utsedda i viss ordning. — Slutligen har förbehåll träffats om rätt för flygförvaltningen att mot viss gottgörelse till företagen nedskära de bolagen tillförsäkrade beställningarna, därest omständigheterna skulle påkalla att så sker.

Av vad sålunda anförts rörande avtalens innehåll och de omständigheter, som betingat deras tillkomst framgår, att den leverans av flygplan, som avses att säkerställas genom avtalen, hänför sig till de utvidgningar av flygvapnet som, enligt vad förut nämnts, av överbefälhavaren och flygmyndigheterna

planeras. För min del är jag icke beredd att på grundval av den utredning, som hittills förebragts i nämnda hänseende, nu föreslå ett accepterande i alla delar av de sålunda föreliggande utvidgningsplanerna. Å andra sidan är det min uppfattning, att ett ytterligare utbyggande av flygvapnets organisation under de närmaste åren kommer att framstå som en nödvändighet, liksom det synes antagligt, att man därvid får räkna med att de föreliggande utvidgningsförslagen komma att utgöra en norm, från vilken icke alltför stora avvikelser komma att ske. Frågan om de närmast liggande utvidgningsförslagen torde också komma att bli föremål för närmare förslag till 1941 års riksdag. Mot bakgrunden av det sålunda anförda anser jag mig böra tillstyrka, att åtgärder snarast vidtagas i syfte att säkerställa möjligheten till leverans inom landet av flygplan i huvudsaklig överensstämmelse med den förenämnda, av flygförvaltningen uppgjorda leveransplanen. Jag har förut givit uttryck åt den uppfattningen, att detta lämpligast torde böra ske genom att söka åstadkomma en utvidgning av de företag för flygmaterietillverkning, som redan finnas i landet. Vad beträffar de i sådant syfte med Svenska Aeroplan Aktiebolaget och Nohabs Flygmotorfabriker Aktiebolag uppgjorda förslagsavtalen har jag vid granskningen av deras innehåll kommit till den uppfattningen, att de på ett så effektivt sätt som möjligt synas tillgodose kravet på garantier för att erforderliga leveranser skola kunna effektueras, samtidigt som flygförvaltningen erhållit möjlighet att utöva en effektiv kontroll över prissättningen. Jag finner mig därför böra tillstyrka, att de ifrågavarande förslagen till avtal godkännas av Kungl. Maj:t. Innan så sker torde emellertid frågan därom böra underställas riksdagen för bedömande.

I fråga om de förut nämnda, tidigare ingångna avtalen om flygmaterielleveranser har flygförvaltningen i sin förevarande skrivelse anført, att Svenska Aeroplan Aktiebolaget, som övertagit Aktiebolaget Förenade Flygverkstäders skyldigheter på grund av det år 1937 mellan flygförvaltningen och sistnämnda bolag ingångna flygmaterielkontraktet, medgivit att sagda avtal finge ersättas av det nu ifrågavarande ramavtalet och sålunda upphöra att gälla. Däremot hade bolaget icke velat tillmötesgå ett av flygförvaltningen framställt motsvarande krav i fråga om det förenämnda, av Kungl. Maj:t den 6 oktober 1939 godkända avtalet med bolaget. Då bolaget genom det nu föreslagna avtalet skulle få möjlighet att helt utnyttja den genom 1939 års avtal överenskomna utvidgningen, vidhölle flygförvaltningen sin uppfattning, att sistnämnda avtal borde hävas i och med tillkomsten av det nya ramavtalet.

För min del anser jag mig icke böra föreslå ett hävande av 1939 års avtal såsom villkor för godkännande av det föreslagna ramavtalet med Svenska Aeroplan Aktiebolaget. Som skäl härför vill jag anföra, att vid ramavtalets utgång kommer att kvarstå en tid av allenast ungefär tre år av 1939 års avtals giltighetstid. Då de förpliktelser som staten därigenom åtagit sig gentemot bolaget icke kunna anses vara särdeles betungande, anser jag icke, att tillkomsten av det nya avtalet bör äventyras genom att vidhålla, att 1939 års avtal samtidigt skall hävas.

Under åberopande av vad sålunda anförts får jag hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att

bemyndiga Kungl. Maj:t att godkänna förevarande förslag till avtal rörande leverans av flygmateriel, *dels* mellan flygförvaltningen, å ena sidan, samt Svenska Aeroplan Aktiebolaget, å den andra, *dels ock* mellan flygförvaltningen, å ena sidan, samt Nohabs Flygmotorfabriker Aktiebolag, å den andra, ävensom mellan sistnämnda bolag, å ena sidan, samt i avtalet angivna medleverantörer, å den andra.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställen förordnar Hans Maj:t Konungen, att proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar skall avlätas till riksdagen.

Ur protokollet:

Sven Berglund.